

Niech żyje młodość! Demografia państw Azji Centralnej

Zuzanna Krzyżanowska

Od czasu rozpadu ZSRR Azja Centralna (Kazachstan, Kirgistan, Tadżykistan, Turkmenistan i Uzbekistan) odznacza się wysokim współczynnikiem dzietności i znaczącym wzrostem liczby ludności – o blisko 30 mln w ostatnim 35-leciu. Obecnie łącznie ponad 80-milionowe społeczeństwo regionu jest w miarę młode – mediana wieku wynosi tu 26,6 roku. Wyróżnia to je na tle większości sąsiedztwa i sprawia, że Azję Centralną postrzega się jako źródło migracji zarobkowej. Do czasu pełnoskalowej agresji na Ukrainę w 2022 r. mieszkańcy regionu wyjeżdżali głównie do Rosji, natomiast potem jej rolę zaczęły stopniowo przejmować m.in. UE i Turcja. Wraz ze wzrostem populacji Azja Centralna przechodzi także przemiany społeczne związane z urbanizacją – w miastach żyje już co drugi mieszkaniec regionu, co odpowiada średniej światowej.

Korzystna demografia stwarza regionowi szansę na wzmocnienie pozycji politycznej i gospodarczej. Zarazem jednak dynamika przyrostu liczby ludności staje się coraz większym wyzwaniem dla stabilności leżących tam państw, które mierzą się z niewystarczającymi zasobami infrastrukturalnymi i instytucjonalnymi.

Centralnoazjatycki *baby boom*

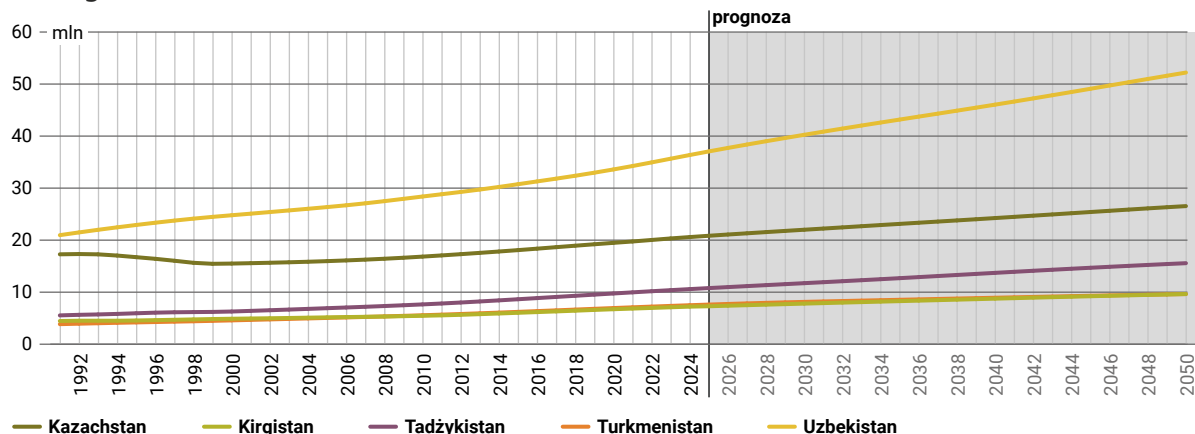
Azja Centralna znajduje się w fazie prężnego rozwoju demograficznego. W roku uzyskania przez państwa regionu (o łącznej powierzchni 4 mln km²) niepodległości od Związku Radzieckiego ich populacja wynosiła 52,9 mln, zaś dziś sięga blisko 81 mln, co stanowi ok. 1% ludności globu. Pod względem liczby mieszkańców przoduje Uzbekistan (35,7 mln), a drugie miejsce zajmuje Kazachstan (20,3 mln). W Tadżykistanie, Turkmenistanie¹ i Kirgistanie żyje natomiast odpowiednio 10,4 mln, 7,4 mln i 7,1 mln ludzi. Po 1991 r. największy wzrosty w tej dziedzinie zanotowały Uzbekistan (o ponad 15 mln) i Tadżykistan, którego populacja niemalże się podwoiła². Jedynymi wyjątkami od trendu były Kazachstan w latach 1993–1999 i Kirgistan pomiędzy 1993 a 1994 r., co wynikało z odpływu ludności

¹ Dane przekazywane z Turkmenistanu są kontestowane. Istnieje poważne podejrzenie, że władze je fałszują. Zgodnie ze śledztwem Radia Wolna Europa, wskazującym na wysoko postawione źródła w tym totalitarnym państwie, jego ludność może liczyć ok. 2,8–3,3 mln, czyli o ponad połowę mniej, niż podają oficjalne statystyki. Do spadku miałyby się przyczynić ukrywana masowa migracja oraz niska dzietność, wywołane przez trudne warunki życia.

² *World Population Prospects: The 2024 Revision*, United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division, population.un.org.

słowiańskiej (zob. niżej). W 2024 r. najwyższy przyrost populacji odnotowano w Uzbekistanie (+2%), a najniższy – w Kazachstanie (+1,3%)³.

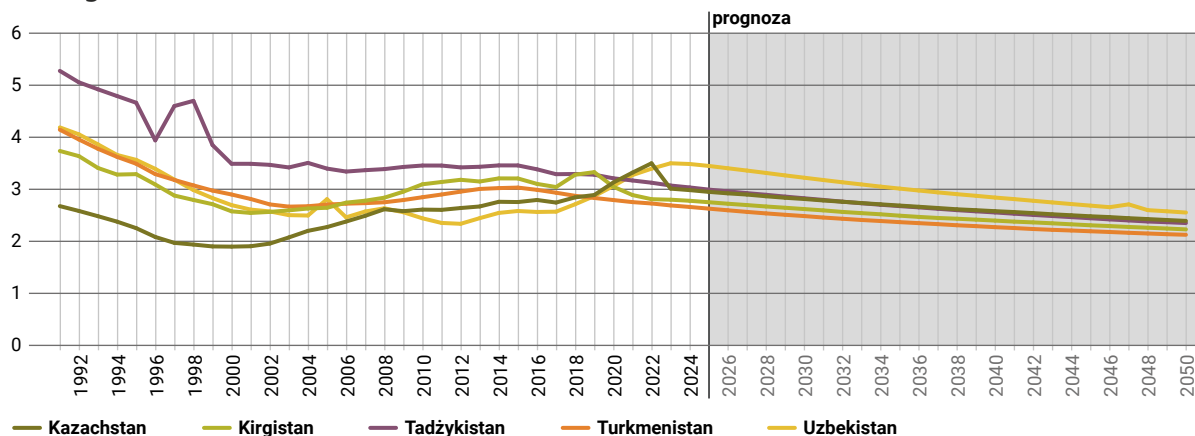
Wykres 1. Liczba mieszkańców państw Azji Centralnej po 1991 r. oraz projekcje demograficzne ONZ

Źródło: World Population Prospects: The 2024 Revision, United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division, population.un.org.

W państwach regionu utrzymuje się współczynnik dzietności gwarantujący zastępowalność pokoleń, czyli powyżej 2,1 urodzeń na kobietę. Od 1991 r. spadł on poniżej tego progu jedynie w Kazachstanie w latach 1996–2003 – w następstwie zapaści gospodarczej. W 2024 r. najwyższy – 3,5 – zarejestrowano w Uzbekistanie, a najniższy – 2,69 – w Turkmenistanie. Stopniowo obniża się on we wszystkich omawianych krajach poza Uzbekistanem⁴.

Wykres 2. Współczynnik dzietności w państwach Azji Centralnej oraz projekcje demograficzne ONZ

Źródło: World Population Prospects: The 2024 Revision, United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division, population.un.org.

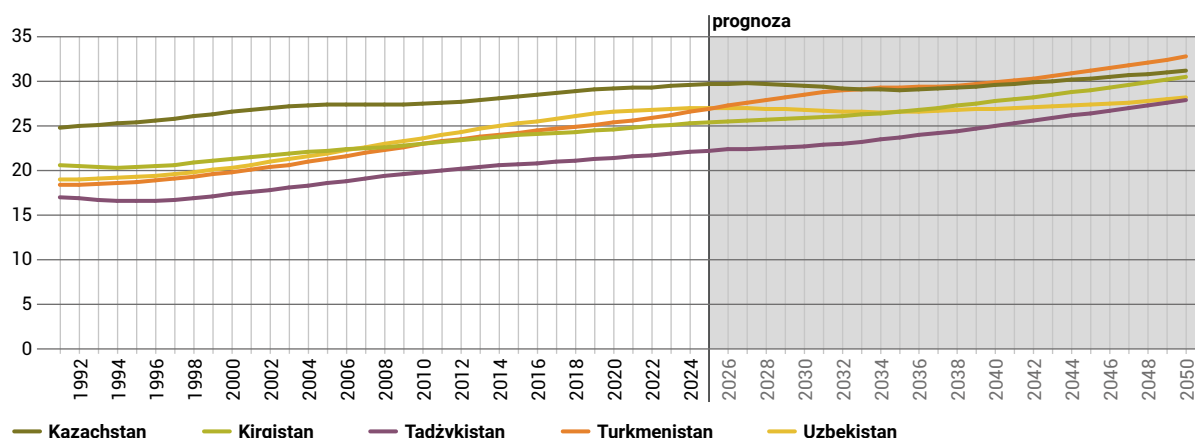
Jak już wspomniano, mediana wieku dla całego regionu wynosi zaledwie 26,6 roku, co czyni go jednym z młodszych na świecie. W 2024 r. najmłodsze było społeczeństwo Tadżykistanu (22,1 roku), a najstarsze Kazachstanu (29,6). W 2025 r. w całym regionie dzieci do 15 r.ż. będą stanowiły 31,4% całej populacji Azji Centralnej, ludzie pomiędzy 15. a 64. r.ż. (tj. w wieku produkcyjnym) – 62,2%, a osoby starsze – 6,4%. Najwyższy odsetek dzieci do 15. r.ż. występuje w Tadżykistanie (35,9%), z kolei

³ Population growth (annual %) – Kazakhstan, Kyrgyz Republic, Uzbekistan, Turkmenistan, Tajikistan, Bank Światowy, data. worldbank.org.

⁴ World Population Prospects: The 2024 Revision..., op. cit.

najwięcej seniorów powyżej 65. r.ż. zamieszkuje Kazachstan (9%), co czyni tamtejsze społeczeństwo jedynym „starzejącym się” w regionie⁵. Projekcje demograficzne ONZ przewidują, że mediana wieku we wszystkich omawianych państwach będzie rosła: w 2050 r. najwyższa będzie w Turkmenistanie (32,8 roku), a najniższa – w Tadżykistanie (27,9)⁶.

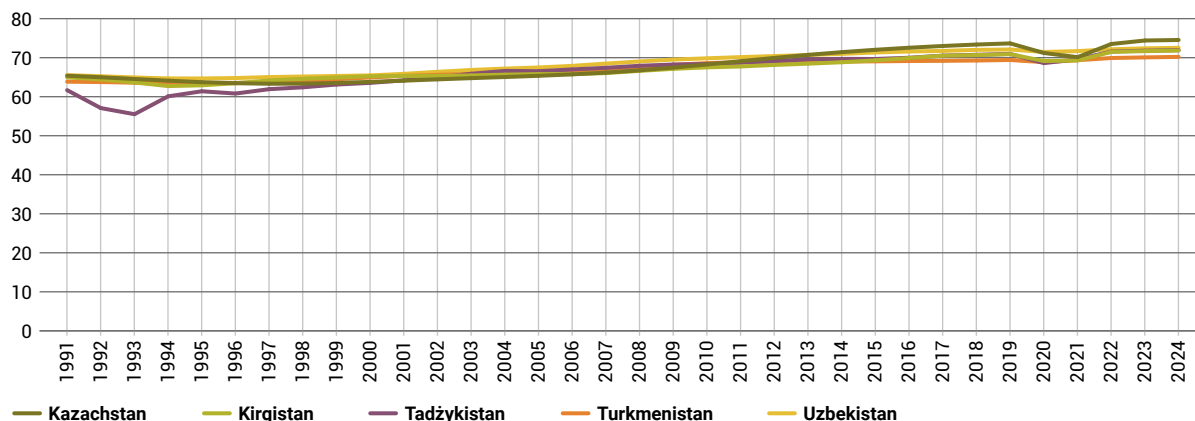
Wykres 3. Mediana wieku w państwach Azji Centralnej

Źródło: World Population Prospects: The 2024 Revision, United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division, population.un.org.

Szybki wzrost populacji to konsekwencja nie tylko wysokiego przyrostu naturalnego, lecz także tego, że mieszkańcy regionu żyją coraz dłużej. W 2024 r. najdłuższą średnią oczekiwaną długość życia notowano w Kazachstanie (74,5 roku), a najkrótszą – w Turkmenistanie (70,3). Do 2025 r. wartości te mają wzrosnąć odpowiednio do 78,3 i 73,6 roku. Oznacza to zdecydowany skok względem 1991 r., kiedy to przeciętnie najdłużej żyli Uzbeki (65,5 roku), a najkrócej – Tadżycy (61,7)⁷.

Wykres 4. Oczekiwana długość życia w państwach Azji Centralnej

Źródło: World Population Prospects: The 2024 Revision, United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division, population.un.org.

Zmiana struktury etnicznej

Od czasu uzyskania niepodległości przez państwa regionu ich struktura etniczna uległa transformacji. Najistotniejszą zmianę w tym zakresie przyniósł odpływ ludności rosyjskiej w latach 90. W tamtej dekadzie Tadżykistan mogło opuścić nawet 80% Rosjan (270 tys. osób), Turkmenistan – dwie trzecie (180 tys.),

⁵ Społeczeństwo starzejące się to takie, w którym osoby powyżej 65. r.ż. stanowią więcej niż 7% ogółu.

⁶ World Population Prospects: The 2024 Revision..., op. cit.

⁷ Ibidem.

Uzbekistan – połowa (800 tys.), a Kazachstan i Kirgistan – po jednej trzeciej (odpowiednio 1,5 mln i 300 tys.). Masowe wyjazdy objęły również mniejszości ukraińską, niemiecką i polską⁸. Do exodusu przyczyniła się przede wszystkim zapaść gospodarcza, ale wśród jego powodów należy też wymienić lęk przed wzrostem nacjonalizmu i utratą statusu, a w przypadku mniejszości nierosyjskich – repatriacje. W Tadżykistanie wielu ludzi do przeprowadzki zmusiła zaś wojna domowa z lat 1992–1997.

Odsetek ludności rosyjskiej obniżył się również wskutek słabszej rozrodczości tej grupy oraz jej wyższej śmiertelności, mającej często źródło w niezdrowym stylu życia, w tym – nadużywaniu alkoholu⁹. Zarazem Kazachstan i Kirgistan wdrożyły własne programy repatriacyjne. W latach 1991–2025 do pierwszego z tych państw przybyło 1,2 mln Kazachów, przede wszystkim Chin i Uzbekistanu¹⁰, a drugie do końca 2024 r. przyjęło ponad 70 tys. etnicznych Kirgizów, m.in. z Tadżykistanu i Afganistanu¹¹.

Przekształcenia struktury etnicznej można prześledzić na przykładzie Kazachstanu – zarówno w momencie uzyskania niepodległości, jak i obecnie najbardziej zróżnicowanego pod tym względem pań-

” Do exodusu Rosjan przyczyniła się przede wszystkim zapaść gospodarcza, ale wśród jego powodów należy też wymienić lęk przed wzrostem nacjonalizmu i utratą statusu, a w przypadku mniejszości nierosyjskich – repatriacje.

stwa w regionie. Taki stan rzeczy to rezultat świadomej polityki ZSRR: sztucznie wywołanego głodu w latach 30., wielotysięcznych deportacji i intensywnej akcji osadniczej. W Kazachskiej SRR przewagę liczebną mieli Rosjanie. Według spisów powszechnych z lat 1939–1989 Kazachowie plasowali się na drugim miejscu. W 1959 r. nie stanowili nawet trzeciej części populacji republiki, a w 1989 r. – nawet połowy. Przed rozpadem ZSRR obszar ten zamieszkiwało 39,7% Kazachów i 37,8% Rosjan, a oprócz tego spore mniejszości – niemiecka (5,8%) i ukraińska (5,4%)¹². Na początku 2025 r., 36 lat później, udział Kazachów wynosił już 71,3%. Największą mniejszość – 14,6% – wciąż stanowili Rosjanie, a 3,3% społeczeństwa było Uzbekami. Ci pierwsi żyją głównie na północy i wschodzie kraju – w obwodach wschodniokazachstańskim i północnokazachstańskim ich udział w ogóle ludności to ponad 40%. Uzbeki rezydują zaś przede wszystkim na południu, na pograniczu uzbecko-kazachskim. Stanowią ponad 15% mieszkańców miasta Szymkent i obwodu turkiestańskiego¹³.

Urbanizacja i migracje wewnętrzne

Azja Centralna cechuje się zróżnicowanym poziomem urbanizacji. W tym zakresie regionowi przewodzi Kazachstan – w 2024 r. w miastach żyło aż 58,4% jego populacji. Następne są: Turkmenistan (54,5%), Uzbekistan (50,6%) i Kirgistan (38,2%). Najmniej obywateli zamieszkuje miasta w Tadżykistanie – 28,5%. Od czasu uzyskania niepodległości poziom urbanizacji najsilniej wzrósł w Turkmenistanie – o 9 p.p. – i w Uzbekistanie – o 8,7 p.p. W latach 90. wszystkie państwa regionu poza Uzbekistanem odnotowały spadek odsetka ludności miejskiej spowodowany opuszczaniem go przez żyjących

⁸ S. Peynrouse, *The Russian Minority in Central Asia: Migration, Politics, and Language*, „Kennan Institute Occasional Paper Series”, nr 297.

⁹ M. Guillot, N. Gavrilova, T. Pudrovska, *Understanding the “Russian Mortality Paradox” in Central Asia: Evidence from Kyrgyzstan*, „Demography”, sierpień 2011, nr 48 (3), s. 1081–1104, pmc.ncbi.nlm.nih.gov.

¹⁰ Dane obejmują okres do 1 maja 2025 r. W Kazachstanie repatrianci zyskują oficjalny status „kandasa”. Zob. 2025 жылдың басынан бері 5,5 мыңға жуық этникалық қазақ қандас мәртебесін алды, Ministerstwo Pracy i Ubezpieczeń Społecznych Ludności Republiki Kazachstanu, 27.06.2025, gov.kz.

¹¹ Otrzymują oni status „kajrylmana”. Zob. За 2024 год статус кайрылмана получили более 1200 этнических кыргызов, Ministerstwo Pracy, Polityki Społecznej i Migracji Republiki Kirgiskiej, 11.01.2025, mlsp.gov.kg.

¹² Dane z ogólnozwiązkowego spisu powszechnego z 1989 r., Демоскоп Weekly, demoscope.ru.

¹³ *Population of the Republic of Kazakhstan by individual ethnic groups and age groups (at the beginning of 2025)*, Agency for Strategic Planning and Reforms of the Republic of Kazakhstan, Bureau of National Statistics, 27.03.2025, stat.gov.kz.

na terenach zurbanizowanych rosyjskojęzycznych¹⁴. W Tadżykistanie tendencje dezurbanizacyjne wzmocniła wojna domowa, zaś w Uzbekistanie migrację do miast spowalniał obowiązujący do 2020 r. restrykcyjny system meldunkowy, niezezwalający na swobodne podejmowanie pracy i zamieszkanie poza miejscem zameldowania.

Od początku XXI wieku poziom urbanizacji Azji Centralnej stale rośnie. W 2025 r. największe miasta regionu to: Taszkent (3 mln mieszkańców), Ałmaty (2,3 mln), Astana (1,6 mln), Szymkent (1,2 mln) i Biszkek (1,2 mln). Od 1991 r. populacja pierwszych dwóch zwiększyła się o około milion osób, a ostatnich dwóch – ponad dwukrotnie. Liczba mieszkańców Astany, po przeniesieniu tam stolicy w 1997 r., wzrosła aż pięciokrotnie¹⁵. W latach 2009–2021 miejsce stałego pobytu zmieniło aż 13,4% obywateli Kazachstanu. Najpopularniejszymi kierunkami wyjazdów były trzy największe ośrodki: Astana, Ałmaty i Szymkent¹⁶. Przy tym Kazachowie stanowili 76% migrantów wewnętrznych¹⁷. Skokowy wzrost liczby mieszkańców metropolii sprawił, że zaczęły się one borykać z problemami infrastrukturalnymi, takimi jak przeludnienie, zanieczyszczenie powietrza, słabo rozwinięty transport publiczny, brak planowania przestrzennego czy złe zarządzanie odpadami komunalnymi.

Poszczególne kraje Azji Centralnej różnią się także, jeśli chodzi o gęstość zaludnienia. Najslabiej zaludniony (8 os./km²) jest Kazach-

” Na ruchy migracyjne w Azji Centralnej wpływa również klimat, a przede wszystkim ograniczenia w dostępie do wody.

stan, będący jednocześnie największym pod względem powierzchni państwem regionu, a najgęściej – Uzbekistan (85 os./km²). Do terenów o największym nagromadzeniu ludności należą Kotlina Fergańska (transgraniczny obszar pomiędzy Tadżykistanem, Uzbekistanem i Kirgistanem), południowy Kazachstan i południowy Tadżykistan. Te regiony stanowią też często cel migracji wewnętrznych, podczas gdy inne pustoszeją. Przykładem takiego procesu jest północny Kazachstan: w latach 2009–2021 pomimo wysokiego przyrostu naturalnego w całym państwie populacja trzech północnych obwodów obniżyła się o 3%¹⁸, zaś rządowe programy wsparcia osadnictwa na tych ziemiach nie przyniosły oczekiwanych rezultatów¹⁹.

Na ruchy migracyjne w Azji Centralnej wpływa również klimat, a przede wszystkim ograniczenia w dostępie do wody. Wysokie temperatury i susze szczególnie dotkliwie odbijają się na obszarach wiejskich i rolniczych. We znaki dają się także ekstremalne zjawiska pogodowe, takie jak powodzie i huragany. Bank Światowy przewiduje, że do 2050 r. z przyczyn powiązanych z klimatem miejsce zamieszkania zmieni 1,7–2,4 mln osób w regionie²⁰.

Migracje – nie tylko do Rosji

Stały element krajobrazu społecznego Azji Centralnej stanowi emigracja zarobkowa. Wyjazdy, często sezonowe, powodowane są kiepską sytuacją gospodarczą, w tym wysokim bezrobociem i niskimi płacami. Transfery pieniężne z zagranicy odpowiadają za 47,9% PKB Tadżykistanu, 18,8% PKB Kirgistanu i 14,4% PKB Uzbekistanu (w przypadku Kazachstanu i Turkmenistanu ich udział w PKB jest

¹⁴ *Urban population (% of total population) – Kazakhstan, Uzbekistan, Kyrgyz Republic, Tajikistan, Turkmenistan*, Bank Światowy, data.worldbank.org.

¹⁵ *City population by sex, city and city type*, Demographic Statistics Database, United Nations Statistics Division, data.un.org.

¹⁶ *Population of the Republic of Kazakhstan by individual ethnic groups and age groups (at the beginning of 2025)*, op. cit., s. 5.

¹⁷ *Ibidem*, s. 77.

¹⁸ Opracowanie własne na podstawie: *Population of the Republic of Kazakhstan: Results of the National Population Census of 2021*, Agency for Strategic Planning and Reforms of the Republic of Kazakhstan, Bureau of National Statistics, s. 11–18, stat.gov.kz.

¹⁹ *Kazakhstan: Population resettlement program declared a failure*, Eurasianet, 20.02.2024, eurasianet.org.

²⁰ *Groundswell Part 2: Acting on Internal Climate Migration*, Bank Światowy, 13.09.2021, s. 59, openknowledge.worldbank.org.

bliski zeru)²¹. Według danych ONZ w połowie 2024 r. 6,3 mln obywateli państw regionu stale przebywało za granicą. W tym gronie najwięcej było Kazachów – 2,8 mln – i Uzbeków – 2,1 mln, następnie Kirgizów – 0,5 mln, Tadżyków – 0,5 mln – i Turkmenów – 0,4 mln. Łącznie daje to ok. 8% populacji omawianych państw²².

Emigranci za cel najczęściej wybierali Rosję, wciąż posiadającą więzy społeczno-gospodarcze z państwami regionu. W ostatnich

latach jej atrakcyjność spadła. Wpłynęła na to rosyjska agresja na Ukrainę w 2022 r., która pogorszyła tamtejszą sytuację gospodarczą i spowodowała spadek wartości rubla, przez co wyjazdy stały się mniej opłacalne. Do tego dochodzi negatywna atmosfera wokół przybyszów, np. deportacje Tadżyków po zamachu terrorystycznym na Crocus City Hall²³ czy powtarzające się przypadki przymusowego wcielania centralnoazjatyckich emigrantów zarobkowych do wojska²⁴.

Wraz z pogorszeniem się sytuacji w Rosji na znaczeniu zyskały inne kierunki, takie jak państwa Unii Europejskiej, Turcja, Chiny i Korea Południowa. W 2023 r. UE wydała rekordową liczbę 196 tys. pierwszych pozwoleń na pobyt dla obywateli państw Azji Centralnej, z czego 78 tys. w związku z zatrudnieniem. Najwięcej pozwoleń otrzymali Kazachowie (84,9 tys.) i Uzbeki (53,5 tys.)²⁵. W 2024 r. w Turcji na podstawie pozwolenia na pobyt zamieszkiwało 250 tys. obywateli krajów regionu, przede wszystkim Turkmenów i Uzbeków²⁶.

Azji Centralnej nie wolno jednak postrzegać tylko jako źródła migracji. Choć na razie w ograniczonej skali, to jest ona coraz częściej miejscem docelowym dla cudzoziemców. Część przybywających stanowią repatrianci z krajów ościennych – dotyczy to zwłaszcza Kazachstanu i Kirgistanu (zob. rozdział *Zmiana struktury etnicznej*). Inni przyjeżdżają do regionu w celach edukacyjnych. Pod tym kątem prym wiodzie Kirgistan – w 2024 r. na tamtejszych uniwersytetach kształciło się 50 tys. obcokrajowców, wśród których najliczniej reprezentowanymi narodami byli Uzbeki, Indusi i Pakistańczycy. Wyjątkową popularnością cieszyły się studia medyczne²⁷.

Niekiedy imigracja edukacyjna wywołuje napięcia społeczne. Wiosną 2024 r. w Biszkeku ponad 700-osobowa grupa zaatakowała hostel zamieszkiwany przez studentów z zagranicy, przede wszystkim Pakistańczyków i Indusów. Powodem zamieszek miała być bójka, do której doszło kilka dni wcześniej. Po incydencie z Kirgistanu miało wyjechać nawet do 4 tys. Pakistańczyków²⁸.

Pełnoskalowa agresja Rosji na Ukrainę spowodowała falę migracji z Rosji. Jednym z kierunków wyjazdów tzw. relokantów stały się państwa Azji Centralnej. Do ich popularności przyczyniły się ruch bezwizowy, niskie koszty utrzymania i powszechna znajomość rosyjskiego. Według niepewnych

²¹ *Personal remittances, received (% of GDP) – Kazakhstan, Kyrgyz Republic, Uzbekistan, Turkmenistan, Tajikistan*, Bank Światowy, data.worldbank.org.

²² *International Migrant Stock 2024: Destination and origin*, United Nations Department of Economic and Social Affairs, Population Division, un.org.

²³ K. Chawryło, *Doraźna stabilność, długofalowe problemy. Sytuacja demograficzna Rosji*, „Komentarze OSW”, nr 610, 3.07.2024, osw.waw.pl.

²⁴ M. Popławski, *Tadżykistan: migracyjny wentyl bezpieczeństwa*, OSW, 5.06.2024, osw.waw.pl.

²⁵ *All valid permits by reason, length of validity and citizenship on 31 December of each year*, Eurostat, 10.07.2025, ec.europa.eu.

²⁶ *Uluslararası Göç İstatistikleri, 2024*, TÜİK, 24.06.2025, data.tuik.gov.tr.

²⁷ *Kyrgyzstan — Migration situation report (January – December 2024)*, International Organization for Migration (IOM), 26.06.2025, s. 9–10, dtm.iom.int.

²⁸ A. Hussain, *Panic in Bishkek: Why were Pakistani students attacked in Kyrgyzstan?*, Al Jazeera Media Network, 20.05.2024, aljazeera.com.

szacunków po wybuchu wojny do krajów regionu przybyło ok. 265 tys. Rosjan, lecz nie do końca wiadomo, jaka ich część tam pozostała²⁹.

Szansa czy wyzwanie?

Azja Centralna korzysta z dywidendy demograficznej. Niska mediana wieku i wysoki przyrost naturalny wyróżniają region na tle otoczenia (poza Afganistanem) oraz zwiększają jego potencjał polityczny i gospodarczy. Dynamiczny rozwój społeczeństw stanowi jednak wyzwanie dla tamtejszych reżimów autorytarnych. Instytucje państwa częstokroć nie potrafią odpowiedzieć na rosnące potrzeby obywateli, co odbija się chociażby na poziomie nauczania w przeludnionych szkołach³⁰.

Istotnym problemem jest także bezrobocie (od 4 do 11,6%³¹) i brak wysokopłatnych miejsc pracy. Rozwiązała go po części masowa emigracja, niepostrzegana przez władze w kategoriach zagrożenia. Prowadzi ona jednak do tzw. drenażu mózgów i znacznie osłabia kapitał ludzki całego regionu, utrudniając jego rozwój³². Sprawia też, że miejscowe gospodarki i społeczeństwa (w szczególności Tadżykistanu i Kirgistanu) są uzależnione od przekazów pieniężnych od migrantów zarobkowych. Załamanie się tego modelu może więc prowadzić do głębokich wstrząsów (*vide* ograniczenie wjazdu do Rosji po 2022 r.). Obecne trendy wskazują jednak, że na znaczeniu będą zyskiwały kierunki takie jak państwa UE, w tym Polska.

W krajach Azji Centralnej brakuje również rozwiniętej polityki prorodzinnej oraz senioralnej. Wysoką rozrodczość długo postrzegano jako zjawisko niekorzystne. Uzbekistan do niedawna obniżał ją poprzez politykę przymusowych sterylizacji³³. W regionie świadczenia społeczne na dzieci często ograniczają się do jednorazowego zasiłku po narodzinach dziecka³⁴, a funkcje opiekuńcze wciąż w dużej mierze pełni tradycyjna rodzina. Z uwagi na niski odsetek seniorów w omawianych państwach nie toczy się debata na temat opieki nad osobami starszymi.

Projekcje demograficzne ONZ potwierdzają wzrost ludności. Zgodnie z nimi w 2050 r. Azję Centralną będzie zamieszkiwało 113 mln osób. W ciągu ćwierćwiecza populacja Uzbekistanu zwiększy się do 52,2 mln, Kazachstanu – do 26,5 mln, Tadżykistanu – do 15,6 mln, a Kirgistanu i Turkmenistanu – do 9,6 mln³⁵. W perspektywie długoterminowej tamtejsze społeczeństwa zaczną się też starzeć. Współczynnik dzietności kontynuuje tendencję spadkową, do czego może się również przyczyniać rosnąca urbanizacja. Spadek liczby urodzeń może nastąpić szybciej, niż wskazywały dotychczasowe prognozy ONZ. Wcześniejsze od spodziewanego spowolnienie demograficzne dotyka m.in. Turcję³⁶, Tunezję i państwa Ameryki Łacińskiej³⁷. Państwa regionu w żaden sposób nie są przygotowane na taki scenariusz.

²⁹ M. McGraw Olive, *Relokanty: Is Russia's loss Central Asia's gain?*, Eurasianet, 3.05.2024, eurasianet.org.

³⁰ A. Temirgaliyeva, *Astana mayor's office to address three-shift learning and classroom overcrowding by building new schools*, Kazinform International News Agency, 28.09.2023, qazinform.com

³¹ *Unemployment, total (% of total labor force) (modeled ILO estimate) – Kazakhstan, Kyrgyz Republic, Uzbekistan, Turkmenistan, Tajikistan*, Bank Światowy, 7.01.2025, data.worldbank.org.

³² P. Goble, *Central Asian Countries Suffer Massive Brain Drain, Putting Their Futures at Risk*, The Jamestown Foundation, 22.04.2025, jamestown.org.

³³ *Report: Forced Sterilization Of Women Widespread In Uzbekistan*, Radio Wolna Europa, 13.12.2013, rferl.org.

³⁴ Г. Хаджаева, Н. Осмонова, Н. Хамрабаева et al., «Детей мы рождаем для себя». Как в странах Центральной Азии поддерживают рождаемость, Радио Озодлик, 6.03.2025, rus.ozodlik.org.

³⁵ *World Population Prospects: The 2024 Revision...*, op. cit.

³⁶ Więcej na ten temat: zob. Z. Krzyżanowska, *Turcja – widmo kryzysu demograficznego*, „Komentarze OSW”, nr 617, 7.08.2024, osw.waw.pl.

³⁷ J. Burn-Murdoch, *Peak population may be coming sooner than we think*, Financial Times, 25.10.2024, ft.com.